

כבד), והדגמתה דרך יצירות ספרות ומקרים קליניים. השפה המשמשת אותנו ואת מטופלינו מתגלה כתולדה של יחסי האובייקט המוקדמים, אשר יש לה מופעים שונים המשקפים תבניות התקשרות ראשוניות ומעצבים את אופני ההתקשרות בהמשך החיים.

בגיל שנה אמרה נגה בתי מילים רבות, אבל "אמא" היא עוד לא אמרה. כששאלתי מדוע אינה קוראת לי, ענה לי בעלי: "בשביל זה יקירתי, תצטרכי להתרחק ממנה לרגע".

ואכן, השפה אינה רק, כפי שטען חומסקי, פוטנציאל שנועד להתממש, אלא היא הישג שצריך להתאפשר בין התינוק לאמו, ובינם לבין העולם. השפה מפציעה במרווח בין שניים. אם אין מרווח, אין צורך בשפה. הפנטסיה הלא-מודעת האומניפוטנטית של התינוק היא כי ניתן להבינו ללא מילים, ללא סימנים. אנו מכירים גם מן הקליניקה של מבוגרים את שרידי פנטסיה זאת, המופיעה במצבים רגרסיביים, לעתים עם זעם או כאב עמוקים לגבי הצורך לסמן, לקרוא, לבקש. שכן, כפי שמיטיבה אמיר לתאר, השימוש בשפה הוא עדות לנפרדות; לכך שהאחר אינו בתוכי ואני איני בתוכו, גם אם הזיקה בינינו עמוקה מאוד. יתרה מכך, אמיר מבהירה כיצד הדיבור מחייב את היכולת לחרוג מן האובייקט, להרפות ממנו, לשחררו אל עולם המסמנים המצוי מעבר לו. השפה מסמנת, אם כן, את הנפרדות ומבצעת אותה בעת ובעונה אחת. היא מחייבת פרימת שתי-וערב של הזהות המפונטזת בין גוף לנפש לקול, ובין אני לבין לא-אני, לפי קליין (1). אמיר כותבת: "עצם קיומה של השפה נשען על ההישג הדפרסיבי, שהוא אותו מעבר לא נתפס, לא נסבל לפעמים, מן האידיאה של הדבר אל הדבר כשלעצמו" (עמ' 31).

במובן זה השפה מכילה את הפרדוקס שהפליא לתאר ביאליק בחיבורו "גילוי וכיסוי בלשון" (2): המילה מגלה ומכסה, מאפשרת גשר ומעידה על התהום תחתיו. לעולם אינה התהום עצמה, ולעולם אינה הדבר עצמו. המילה, לפי דרידה, היא עקבה (3); היא לעולם פשרה, קירוב, סימון. בשל אלה, השפה היא מבצע נפשי הדורש כל כך הרבה יותר מן המשתמש בה, מכפי שנדמה. בכך עוסק ספרה של דנה אמיר, המאיר את העובדה כי העיקר בשפה ובדיבור אינו בעצם השימוש במילים, אלא באופן השימוש בהן. הספר מתאר את המעבר משפת האם "המטרימה את הקריאה בשמם של כל הדברים" (עמ' 29) לשפת המילים. הוא עוסק בהשפעותיו הספציפיות של החיבור השפתי בין האם לילדה על המבנים הנפשיים ועל התקשורת הבין-אישית בהמשך החיים. אמיר מתארת שלוש פונקציות מרכזיות של שפת האם שכרוכות בכינון השפה: הראשונה שבהן היא של האם כמאפשרת פעולת שיום וחיבור בין אובייקטים בכך שהיא מהווה הקשר לא רודפני – כלומר, שבנוכחותה הלא מתקיפה היא מאפשרת לפעוט לפנות אל העולם בסקרנות (בתחילה היא העולם ובהמשך זה מתרחב מעבר לה) וללמוד אותו, את שמותיו ואת משמעויותיו. הפונקציה השנייה היא של האם כמעניקה לילד "את שמו הפרטי", כלומר מאפשרת לו להכיר את עצמו כסובייקט מובחן וייחודי, ומכאן הוא יכול להשתמש בשפה

התמזל מזלי ובזמן כתיבת רשימה זאת קראתי בספרה החדש של אסתר פלד "לאורה הצח של המציאות", ומצאתי בו המחשות יפהפיות למודל הנפשי שמציג ברומברג. כך, למשל, בסיפורה הראשון מפצלת המחברת את עצמה לד"ר פלד ולאסתי, ומעמתת ביניהן עד שהן מתמזגות ונעשות אחת; בסיפור אחר מספרת הגיבורה על עצמה ש"יש רגעים שאני נחלקת לשניים חלוקה נחרצת... זאת שבפנים עננה אפורה של עצבות וזאת שבחוץ חתומת פנים וצוננת" (6, עמ' 50), וברמיזה למה שברומברג היה מכנה צונאמי, "למה אפשר לצפות ממי שלפני ארבעים ושלוש שנים פחות שבוע, בראשית הידיעה שלה את העולם, קפאה מקור" (6, עמ' 51).

מנגד, גם הביקורת שלי, על נקודות מסוימות בספרו של ברומברג, מצאה הד חזק בספרה, כמו למשל בטענת גיבור אחד מסיפוריה "טכנולוגיה של הרגש" (6, עמ' 205) המאפיינת פסיכולוגים רבים הסוגדים ל"סובייקטיביות" כמו לאל.

בשורה התחתונה, "צלו של הצונאמי" עשוי לקסום למתעניינים בדיסוציאציה; לקוראים הרוצים ללמוד עוד על מה מאפיין enactment; ולשואפים להתעדכן בממצאים מתחום חקר-המוח השופכים אור על מושגים פסיכואנליטיים.

אחרים יבחינו בתעותע שבעודף הקונקרטי והאינטלקטואליזציה, ויהיו מתוסכלים ממיעוט נקודות אחיזה שיכולות לקדם את המצב הקליני.

לבו של כותב שורות אלו חצוי ביחס לספר, אך לפי שעה ההנאה והביקורת מצליחים לדור בכפיפה דיסוציאטיבית אחת.

ספרות:

1. Fachler A., Three monologues on the personal, professional and family impact of psychosis. *Psychosis: Psychological, Social, and Integrative Approaches*, 7: 22-25, 2012.
2. Akhtar S., *Comprehensive dictionary of psychoanalysis*. London, Karnac, 2009.
3. בולאס כ., היסטריה. תל-אביב, תולעת ספרים, 2009.
4. פרויד ז., דיוקן עצמו. בתוך: כתבי ז. פרויד. כרך שלישי. תל-אביב, דביר, 1925.
5. פרנצי ש., בלבול השפות בין המבוגרים לילד. תל-אביב, עם עובד, 2003.
6. פלד א., לאורה הצח של המציאות. תל-אביב, בבל, 2012.

דנה אמיר

תהום שפה

ירושלים: מאגנס, 2013, 192 עמ'.

מירב רוט¹

ספרה של ד"ר דנה אמיר "תהום שפה" הוא מלאכת מחשבת אינטר-דיסציפלינרית, המחברת פסיכואנליזה, ספרות וחקר שפה. הספר עוסק בניבים השונים של השפה הנפשית דרך עיון בשפתה של הפסיכופתולוגיה של חיי היום-יום (מקל ועד

¹ התוכנית לפסיכותרפיה, אוניברסיטת תל-אביב. rothmerav@gmail.com

מעבר לציר המרכזי של השפה, זהו 'על הדרך' ספר לימוד מאיר עיניים על כל אחת מתצורות הנפש הללו, כך שגם קורא לא מקצועי וגם אנשי מקצוע מיומנים מוצאים עצמם מתמצאים במבנים הפסיכופולוגיים הללו באופן נגיש ובהיר מאין כמותו. לאחר הבהרת המבנים הנפשיים, מתארת דנה אמיר את הרעיונות המרכזיים הרלבנטיים בחקר התפתחות השפה, תוך שהיא נעזרת בהוגים מרתקים כקריסטבה, דרידה, בנג'מין ופונטליס. גם כאן היא מבצעת הנגשה מפליאה של רעיונות מורכבים שמתגלים כניתנים להבנה לכולם. ולבסוף (אך באופן אינטגרטיבי ובו-זמני) היא מאפשרת בעזרתם של ביון, סטטין, אוגדן, אולנייה ואחרים, להבין את ההיבט ההתפתחותי של השפה, המעוצבת במסגרת יחסי האובייקט המוקדמים. דרך הטיפולוגיה המחומשת הזו אנו מקבלים מפתח קליני להקשבה ואיתור אזורי השבר והחרדה, וכלי לפרשם ולטפל בהם.

ד"ר דנה אמיר היא פסיכואנליטיקאית, משוררת וחוקרת אקדמית. בעברה היא גם מוזיקאית, דבר הניכר באופן בו היא כותבת על המוזיקליות של השפה ושל הנרקם בה בין שניים. היא ניחנת ביכולת כתיבה נדירה, אשר משלבת חדות ודקות אבחנה של תופרת עילית המשתמשת בחוטי משי דקיקים ובלתי קריעים, לצד אסרטיביות רעיונית של נווט המוביל חיל רגלים במסע צבאי. יש לה כושר ביטוי שמאפשר לה לתאר באופן פואטי ומלא השראה את מהלכי השפה והנפש, אך אין היא מרקיעה בעודה מותרת את הקורא אי שם על הקרקע, מטיל את הטלסקופ בתסכול על הארץ, אלא לוקחת אותו ביד לכל מחוזות תיאוריה, והופכת אותו לשותף מלא. כך היא נעה בסגנונה, בתיאוריה ובמושאי עניינה בין הפנים הקרקעיות של השפה לבין פני השחקים שלה ובאופן זה מאפשרת לבקר באזורי הגות שבדרך כלל מיועדים, כביכול, רק ליודעי חן ומורידה אותם לגובה העיניים, מבלי לוותר על מלוא העומק והמורכבות שבהם. זוהי מיומנות יוצאת מן הכלל. אני סבורה שזהו איפיון חשוב הן עבור כותבת והן עבור אנליטיקאית – התחושה שאין נושא ומושא שאי אפשר לגשת אליו ולשתף בו את האחר. אמיר מפגינה במובן זה אמון רב באינטליגנציה של הקורא, ויתרה מזאת (ועל כך ספרה), בכך שתהליכי דיבור והבנה אינם פונקציה של המילים בהן משתמשים, אלא של אופן השימוש בהן. שהרי אם שפה היא חיה, כהגדרתה, ובאה ליצור מפגש מאפשר וקשוב בין שניים, היא תאפשר הבנה וצמיחה נפשית ושפתית כאחד. כל אלה מהווים מנוף חד-פעמי המאפשר לנו לחשוב על המובן מאליו ביותר – השפה שלנו – ולגלות בהתרגשות עד כמה רב בה הנסתר על הנגלה; מסע מרתק אל עבר ההבנה כי השפה אינה רק ביצוע לשוני, כי אם התרחשות בין-אישית, אשר כרוכה בתהליכים נפשיים והתפתחותיים שמכוננים ואף מותירים את עקבותיהם בין ובתוך המילים; בין ובתוך המשתמשים בהם. אמיר כמו מדגימה לנו כל

בגוף ראשון חוה ("אני מרגיש ש..."). הפונקציה השלישית היא המנכיחה גם את שפת האב, אשר מאפשרת לילד לנוע אל לשון הרבים ולהשתמש בגוף שלישי (הוא, היא, הם, הן) – מעבר המאפשר לו לחרוג מן החוויה האישית ולבצע תהליכי התבוננות והתרחבות. השלישי האדיפלי הוא האב כשלישי לאם-תינוק, אשר מביא עמו את החוק והתרבות, אך הוא גם מכיל את ההכרה בכך שמושניים נוצר שלישי, במובן שהתינוק מבין כי הוא נוצר מזוג הורים. במובן נוסף 'השלישי' הוא גם כל נקודה בה מתבוננים הזוג אם-תינוק. זהו העולם כמושא התבוננות המחלץ מן הדיאדה הסימביוטית. השלישי גם מבהיר כי חיבורים קורים בתוך הקשר ולא מתוך עצמם בלבד. כהמשך לכל אלה, המילה היא השלישי בין האם לתינוק, תוצר שלהם, אך גם מעידה על כך שאין חידה, ובכך מהווה אתגר מכאיב, מגדל ומעניק משמעות.

בספר שישה פרקים בלבד.

בפרק הראשון מתוארות הפונקציות המרכזיות בכינון שפה בין אם לפעוטה, המובילות לאפשרות לכונן שפה חיה המיועדת ללמידה, קשר, חיבור והתפתחות, מחד, ומאידך, עלולה להוביל לריקון השפה, שתתבטא באחת משתי צורות שימוש בשפה – שפה קונקרטיט או פסוידו-שפה – אשר בכל אחת מהן מסתתר מבנה עומק של חידולן שפתי. השפה הקונקרטיט נובעת מהיעדר אובייקט אמהי המאפשר רכישת ידע ופשר בתוך הקשרים רגשיים. במצב זה הרגשות מציפים, אך אינם חודרים אל התחביר ואינם מיוצגים בשפה, כך שהנפש נותרת מוצפת, בעוד השיח עקר מן הרגשות (המתגלמים או בגוף או בפסיכוזה). צורת הפסוידו-שפה נולדת מתוך מפגש עם אם מתעתעת וחודרנית, ומטרתה לשמש כהסוואה ומסתור, תוך שהיא יוצרת 'חיבור לכאורה', בעודה מיועדת למנוע בעצם את היות האדם מחובר לרגשותיו וחשוף בפני האובייקט. במילים אחרות, השפה מיועדת לפרק את החיבורים כדי שלא להרגיש (כך יוצא שהאובייקט מעוקר מן התשוקה אליו). כפי שאומרת זאת אמיר: "תפקידה המרכזי של הפסוידו-שפה: להשאיר את השפה מרוקנת מכוחה 'לשפוך אור' על נבדלותו של האחר" (עמ' 28).

בחמשת הפרקים הבאים, במלאכת מחשבת בין השיבושים האפשריים בכל אחת מן הפונקציות, וגילומם הייחודי בשפה, בונה אמיר את הטיפולוגיה בין חמישה סוגי השימוש בשפה: שפת הכלאיים הפסיכוטית, שפת הזיקית של הפרוורסיה, התחביר האוטוסיטי, השפה-ללא-עד שבעקבות הטראומה, ותחביר הבחילה – הוא הסירוב הפסיכוסומטי לשפת האם. טיפולוגיה זו אינה משאירה את השיבושים השפתיים כנחלתם של מקרים פתולוגיים בלבד. אלה משמשים אותנו להבנת השימושים השפתיים ההגנתיים על פני כל הרצף הנפשי, מקל ועד כבד. אין גם חלוקה דיכוטומית שבה האחד משתמש באופן מובהק אחד בשפה והאחר באופן אחר, כי אם מתקיימת תנועה בין אופני השימוש השונים, אף שיש דומיננטיות של אופן שימוש אצל כל אדם.

את מילותיו בחזרה לתוך פיו ולמנוע בכך כניסתן של אצבעות-מילים של הזולת לתוכו; הנער האוטוטיסטי ברכבת, שעושה "שימוש הופכי בנקודת העוגב של הפוליפוניה הנפשית" (עמ' 85); נעמי, המתחככת וטועמת מילים, אך לא חושבת אותן ודרכן; מלטה – גיבורו של רילקה – התר אחר שפת המשורר שהיא שפת היחיד שלו, שפת זהותו; וולדימיר ואסטרגון – גיבורי "מחכים לגודו" המסרבים בתחבירם החלול לתת תוקף ועדות זה לחוויתו של זה; ותמר, ענת ויעל שכל אחת מהן חשה בחילה פיסית כחלק מסירובה לשפת האם, כשאצל האחת היוותה הפסיכוסומטיקה ביטוי מטאפורי של יחסי האובייקט המוקדמים, אצל האחרת ביטוי מטונימי ואצל השלישית ביטוי פסיכוטי.

בכל אחד מתיאורי המקרים, מן הספרות ומן הקליניקה כאחד, ניכר שאמיר זוכרת כל העת שהתצורה השפתית הייחודית של כל אדם לא רק מעידה על החסר, השיבוש והחרדה, אלא גם משמרת את הסיפור הייחודי של כל אחד, המתגלם במבנה השפתי המיוחד לו. ה'שפות' הללו מהוות בהבעת צורות של הפנמה והגנה. לפיכך, אין מטרת האנליזה 'לתקן' את שפתו של היחיד, אלא לחלצה מן הכלא בו היא נתונה, תוך שהיא מבקשת ליצור היכרות בין המשתמש בשפה לבין שפתו, כך שילמד דרכה וממנה על עצמו – על הכלוא בתוכו, השבור והחסר לו, המכאיב והמבקש להיוולד.

במובן זה, השפות הייחודיות כולן לוכדות בתוכן סיפור שנוצר בשניים, ביחסי האובייקט המוקדמים, שעקבותיו מסומנים בשפת סתרים מתעתעת או מסתירה, שיש ללמוד אותה ולהעשיר אותה בשפת החי והחיבור. השפה החדשה לא תמחק את הישנה, אלא תהיה עדה שלה, תלמד לספרה במילים חיות, נוגעות רגשית, שיאפשרו למשתמש בה להתאבל על שהיה ולא היה, כתנאי לכינונה של שפה חדשה והתחלה חדשה.

ספרות:

- קליין מ. (1930). החשיבות של יצירת סמלים בהתפתחות האני. בתוך: כתבים נבחרים. כרך ב', בעריכת י. דורבן, מ. רוט, תל-אביב, תולעת ספרים, 2012. עמ' 87-103.
- ביאליק ח.ג., גילוי וכיסוי בלשון. בתוך: כל כתבי חיים נחמן ביאליק. תל-אביב, דביר, זמורה ביתן, תרצ"ה, 1914.
- Derrida J., Writing and difference. Chicago, Univ. of Chicago Press, 1978.

רוית ראופמן

חלומות ומעשיות: חקירה פסיכואנליטית ואתנופואטית
תל-אביב: רסלינג, 2012, 222 עמ'.

ד"ר יואב יגאל¹

ספרה של רוית ראופמן, "חלומות ומעשיות", הוא ניסיון חשוב להצביע על הזיקות המתקיימות בין שתי תופעות, שבמובנים רבים הן שונות מאוד אחת מהשנייה ומתקיימות בעולמות שונים: החלום מתקיים בעולם פנימי, אישי, לא

¹ גן שמואל, תל-אביב.
Yoav_yg@gan.org.il

העת את האפשרות הטובה, של מילים מזמינות, מחברות, המאפשרות למידה והתחיות.

הקורא מוזמן לבחון מקרוב את אופני השימוש השונים בשפה, דרך הדגמתם הן ביצירות ספרות (של רילקה, בקט, סארטר, ברודסקי ופאול צ'לאן), והן דרך מקרים קליניים, אשר מדגימים ברגישות ובבהירות כיצד האנליטיקאית מקשיבה, מפרשת ומטפלת במבנה הנפשי דרך ההיבט השפתי. אנו גם מוזמנים להתבונן בתהליכי ההעברה-הנגדית והופכים ערים לעובדה שכל העת אנו לא רק משתמשים, כי אם גם מגיבים בעוצמה לסוגי השימוש השונים של מטופלינו (וזולתינו) בשפה.

כארוחת טעיימות על קצה הלשון, תרתי משמע, ניתן לספר למשל על מפגשו של הקורא עם המטופל ראובן, בן לאם עם דיכאון לאחר לידה, ששפתו עקרה וקונקרטי, גופנית ומלאת חרדה. אנו חווים את המעקב המשותק, אך מהופנט של אמיר אחר הרישומים של הזיכרון בגופני ובקונקרטי בלבד; ברוכסן הפתוח, בגשם הדולף, בתחושות הקור והחום, ואת ההמתנה הסבלנית למרווח שדרכו ניתן יהיה להציע לראובן מילים מחברות, שישבו את הכאב שהוגלה אל הפיסי, בדרכו חזרה אל המרחב הנפשי המתכונן בין שניים, דרך דיבור חי ורפלקסיבי, מחבר ונותן פשר. אנו גם נשבים בקסמיה המתעתעים של איילה: "צעירה עדינה הנראית כעשויה מפורצלן. משהו ספק יפה ספק מכוער בה שובה את עיני באופן מוזר, כמו מתחלף ללא הרף, רוטט, נע, מתקשה להיעצר על חוויה אחידה של הפנים האלה. כשהחלה לדבר הבחנתי בכך שהרעד המאפיין את פניה מאפיין גם את קולה". בעודנו מתבוננים עם דנה באיילה, אנו לומדים על האופנים בהם תלי תלים של חלומות יכולים להוות מסווה, ושפה ספרותית יכולה לרושש את הדובר שלה, וכיצד האנליטיקאית צריכה לחפש אחר דרך שלא תצטרף לפסיוידו-שפה, מחד, ולא תשחור את הנגיעה השפתית הטראומטית, מאידך, כי אם תביא לשפה משותפת, מדוברת, מחברת ומחיה. על השפה הפרוורטית אנו לומדים מן האנליזה של יואב, בן להורים יוצאי שואה, אשר נכנס כזיקת לדפוסים ההתקשרות האנליטיים, "הסתיר את האמת באמצעות האמת" (עמ' 64) והיפך את היוצרות בין שוכב למשכיב ובין חשוף לחושף. כל זאת כדי להסתיר את המבאיש והמבייש שמאחורי לחשי הכישוף; להסתיר ששפת אמו היא שפה מתה, ולפיכך ביחסי האובייקט שלו "אין מדובר ביחד של שני חיים, מדובר ביחד של שני מתים" (עמ' 65). אמיר מדגימה דרך חלומותיו של יואב ומפגשיה עמו כיצד יואב למד את השפה האנליטית, הספרותית והתיאטרלית של האנליטיקאית שלו, יוצר סצינה בין שניים שהם כבעלי שפה אחת, ללא עד לחוויותיו הרגשיות. אנו רואים כיצד השיח עם מוות נפשי של הורה מלמד את הילד ללמוד את שפת ההורה על בוריה כדי לחזור אליו כמסתגן בלתי מורגש, אלא שאו "הפנטזיה על עיבור האחר באמצעות השפה... [הופך] לפנטזיה... על אודות עיקור". דפוס התקשרות שפתי ונפשי זה המשתחזר בעוז ביחסי ההעברה מהווה מפתח לעיבוד האבל הבין-דורי וחיפוש אחר שפה של חיבור וחיים במקום שפת המוות וההיעדר שאיכלסה את חלל נפשו של יואב עד הגיעו לאנליזה. כפי שאומרת אמיר "סיכויו היחיד של הסובייקט הוא האפשרות להעביר את החומרים הריקים תהליך עיכול בתוך סובייקט אחר שאי אפשר לאיינו" (עמ' 130). "במובן זה הסצינה האנליטית היא סיכויו היחיד", שכן היא מאפשרת לראשונה "כינונה של עדות... בתוך שפה חיה היכולה לשאתו" (עמ' 75).

אלה רק מקצת מתיאורי המקרה בספר, אשר ממשיכים להדהד בלב הקורא עוד זמן רב – בנימין המנסה לדחוף עם אצבעותיו